

VILÁG- TÖRTÉNET

14. (46.) évfolyam 2024. 2.

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **ÁRVAI TAMÁS KRISTÓF**
INFORMÁCIÓS HASZON VAGY VESZTESÉG?
- **FELFÖLDI SZABOLCS**
EGY ÁSATÁS A 15. SZÁZADI SELYEMÚTON?
- **SZÁSZ GÉZA**
UTAZÁSI LÁZ, INFORMÁCIÓÉHSÉG, ISMERETKÖZVETÍTÉS
- **KOVÁCS JANKA**
TECHNOLÓGIAI UTAZÁS ÉS ELMEÜGYI REFORM
- **MIHÁLYI DOROTTYA**
GYARMATI PROPAGANDA ÉS ELHALLGATOTT INFORMÁCIÓ
- **Z. KARVALICS LÁSZLÓ**
A VENDÉGBARÁTSÁG INTÉZMÉNYÉTŐL A SZELFITURISTÁKIG
- **SZEMLE**
SZABÓ-GAJMER BERNADETT, STRÓBL ERZSÉBET,
GORZÁS BENJÁMIN, DEMETER GÁBOR ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

TARTALOM

Az utazások, az utazók és az utazási irodalom világa információtörténeti nagytéma alatt (Z. Karvalics László – Szabó-Gajmer Bernadett)	175
<i>Tanulmányok</i>	
Árvai Tamás Kristóf: Információs haszon vagy veszteség? II. Sarrukín asszír király i. e. 714-es urartui hadjáratának értelmezési családjai	185
Felföldi Szabolcs: Egy ásatás a 15. századi Selyemúton?	
Giosafat Barbaro tanai kalandja és információtörténeti hozadéka	215
Sulyok Anita: Úton, útfélen. Giacomo Casanova helyváltoztatásainak információs hozadéka	231
Szász Géza: Utazási láz, információéhség, ismeretközvetítés. Francia utazók a reformkori Magyarországon	241
Kovács Janka: Technológiai utazás és elmeügyi reform. A pszichiátriai intézményesülés lehetőségei és mintái a 19. századi Magyarországon	257
Mihályi Dorottya: Gyarmati propaganda és elhallgatott információ a 19. század végi észak-afrikai útleírásokban	283
Z. Karvalics László: A vendégbarátság intézményétől a szelfituristáig. Az utazás szerepe a tudás makroközösségi akkumulációjában	299
<i>Szemle</i>	
A <i>Viatica</i> az utazástörténetre szakosodott folyóiratok között (Szabó-Gajmer Bernadett)	317
Moszkóvia rövid története (Stróbl Erzsébet)	320
Luther a protestáns emlékezetkultúrában. Luther-émlékművek 1817–1917 között (Gorzás Benjámin)	323
Regionális és nemzeti struktúrák Közép-Európában (Demeter Gábor)	326

Információs haszon vagy veszteség?

II. Sarrukín asszír király i. e. 714-es urartui hadjáratának értelmezési családjai

II. Sarrukín asszír király 8. hadjáratának (i. e. 714) szövegét 1912-ben publikálta François Thureau-Dangin (1872–1944), a századforduló neves francia asszirológusa.¹ A néhány éven belül előkerült töredékekkel kiegészítve² ez lett az egyik leghosszabb (430 soros) és legjobban rekonstruálható asszír királyfelirat, melynek azóta több fordítása is elkészült.³ Az asszirológusokat,⁴ ókortudósokat,⁵ sőt bibliakutatókat⁶ is nyomban lenyűgözte a magas irodalmi stílusban megírt ókori hadjárat szövege. A dokumentum egy Assur istenhez intézett levél (*Gottesbrief*), amely beszámol arról, hogyan szedte be az asszír király a behódoló fejedelmek adóit, hogyan győzte le stratégiai hátrányból kiindulva az urartui királyt, hogyan pusztította végig Urartu gazdag városait, beleértve Urartu koronázási városát, Muszaszirt. Egy olyan hadjáratleírással van dolgunk tehát, amely az utazási beszámolók egy speciális esete. Milyen funkciót töltött be a 20. századi asszirológia tudománytörténetében ez a különös királyfelirat? Milyen információkat igyekezett kisajtolni a modern tudós a szövegből? Milyen értelmezési családok alakultak ki a 21. századra – visszatükrözve nemcsak Sarrukín hadjáratának interpretációs lehetőségeit, hanem az asszirológia historiográfiai dimenzióit is. Hogy e kérdések megválaszolhatóak legyenek, szövegünket tágabb tudománytörténeti kontextusban érdemes elhelyezni.

A robbanásszerűen megnövekedő ismeretanyag a 18–19. században azt a benyomást keltette a korabeli nyugati értelmiségben, hogy a körülöttünk lévő világ objektív módon – az empiria és a ráció segítségével – megismerhető. Számos új tudomány létrejöttéhez vezetett e felhőtlen optimizmus (fizika, kémia, régészet, szociológia, antropológia stb.). A tudósok úgy gondolták, minél több pozitív adatot gyűjtenek, annál közelebb kerülnek az igazsághoz,⁷ illetve azok hasznosításával az emberiség boldogságához.⁸ Hittek az ember folyamatos tökéletesedésében és

* A szerző az Adventista Teológiai Főiskola oktatója (2119 Pécel, Ráday u. 12.).

1 Thureau-Dangin, 1912 (akkád–francia).

2 Meissner, 1922; Schroeder, 1922; Weidner, 1937–1939.

3 Luckenbill, 1927. 73–99. (angol); Mayer, 1983 (akkád–német); Foster, 2005. 790–813. (angol); Mayer, 2013; Niederreiter, 2019 (magyar); Frame, 2021. no. 65.; (akkád–angol).

4 Pinches, 1913.

5 Lehmann-Haupt, 1917.

6 Albright, 1916.

7 Kampis, 2022. 33–36.

8 Carr, 1995. 107.

a tudás szakadatlan fejlődésében. Fontos hangsúlyozni, hogy az asszirológia ennek a kornak a szülöttje volt,⁹ így az anyatejjel szívta magába ezt a két axiómát: a világ megismerhető és a tudomány kumulatív.

A 20. század sok területen változást hozott a gondolkodásban. A kiegyensúlyozottnak hitt newtoni világképet fölváltotta a relativitáselmélet és a kvantumfizika. A társadalomtudományok területén is lecsapódtak a természettudományos felismerések. A körülöttünk lévő világ objektív megismerése kérdésessé vált.¹⁰ Az emberiség fejlődésébe vetett optimista hitét a világháborúk és a totalitárius rezsimiek romba döntötték. A 20. század második felének nagy hatású tudományfilozófusa, Thomas S. Kuhn (1922–1996) megállapította, tudásunk nem kumulatív, hanem paradigmatis.¹¹

Az ismeretanyag fölhalmozása (kumulálása) – Kuhn szerint – csak korlátozott mértékben járul hozzá a tudomány fejlődéséhez, sőt egy ponton túl gátként funkcionál. Új szemléletnek, paradigmaváltásnak kell beköszöntenie ahhoz, hogy a tudomány fejlődése ismét lendületbe jöjjön. Ilyen paradigmaváltást eredményezett a természettudományban Nikolausz Kopernikus (1473–1543) csillagászati fölismerése. Nem a Nap forog körülöttünk, hanem mi forgunk a Nap körül.¹² Idesorolható az einsteini relativitáselmélet is.¹³ A társadalomtudományokban is vannak paradigmaváltások, csak talán – a laikusok szemében – kevésbé látványosak. A történettudományban ilyen paradigmaváltás volt a felvilágosodás utáni professzionalizálódás és historizmus, az 1930-as évektől – az Annales iskola hatására – a társadalom- és gazdaságtörténet megerősödése, majd az 1980-as évektől egy újfajta kultúrtörténet megjelenése.¹⁴

Thomas S. Kuhn szerint a különböző paradigmák egymás mellett, párhuzamosan is élhetnek. Két párhuzamos paradigma között az átjárás minimális. Ilyesmi csak „megtérés” útján következhet be.¹⁵ Könyve második kiadásának előszavában Kuhn elejtett egy érdekes megjegyzést, mely megkönnyíti a különböző paradigmák beazonosítását. A lábjegyzetek. Azonos paradigmához tartozó tudósok csak a saját „családjuk” tanulmányaira hivatkoznak munkáik lábjegyzeteiben és bibliográfiáiban.¹⁶ Ugyanabban a diszciplínában, de különböző paradigmában dolgozó tudósok szinte tudomást sem vesznek egymásról.

Thomas S. Kuhn lábjegyzetekre vonatkozó megfigyeléséből kiindulva érdekes megvizsgálni, hogyan jelentkezik ez a jelenség az asszirológiában. Egészen leszűkítve a témát, hogyan jelennek meg az értelmezési lehetőségek II. Sarrukín 8. hadjáratleírásának tudománytörténetében. A történelmi forrássá lett „utazási beszámoló” ugyanis több mint száz éve ihleti meg a tudósokat, akik persze mindig új

9 Oppenheim, 1982. 29–32.

10 Romsics, 2011. 186–190.

11 Kampis, 2022. 107–108.

12 Kuhn, 2002. 77–79.

13 Uo. 107–108.; Aczel, 2004. 37–39.

14 Raphael, 2003. 15.

15 Kuhn, 2002. 32.

16 Uo. 11.

szemléleti keretrendszerbe kényszerítik bele a dokumentumot. Így a rekonstrukció-generációk remekül elemezhetőek az információs nyereség és veszteség kategóriái alapján.

II. Sarrukín 8. hadjáratának tudománytörténete

A tér kérdése

A kutatás irányát Thureau-Dangin határozta meg. A francia asszirológus ugyanis a szövegkiadás kommentárjában részletesen rekonstruálta Urartu korabeli történeti földrajzát, illetve Sarrukín hadjáratának útját. Eredményeit térképen is vizualizálta. Ő maga úgy képzelte el, hogy II. Sarrukín i. e. 714-ben Kalhuból indítva hadjáratát keletről megkerülte az Urmia-tavat, és a Szahent hegységnél tönkrevverte az urartui erőket (Uauš hegyi csata); aztán északról megkerülte a Van-tavat, majd ismét keleti irányba fordulva kifosztotta az urartui koronázási várost, Muszaszirt; végül pedig északi irányból visszaért Kalhuba (A modell). Thureau-Dangin gigantikus hadjárat-rekonstrukciója szerint Sarrukín és serege hozzávetőlegesen 1600 kilométert tett meg júniustól októberig.¹⁷ Ettől kezdve mind a mai napig a kutatás egyik legfontosabb erőfeszítése, hogy a szöveget az urartui történeti földrajz, illetve a hadjárat rekonstruálására használják föl. A 84 vizsgált tanulmányból 60 (71,4%) foglalkozik részletesen vagy futólag a földrajz és a hadjárat-rekonstrukció kérdésével. Ebből 27 szakcikknek explicit módon ez a deklarált célja (32,1%).

A földrajzi kérdések sokakat foglalkoztattak tehát, de a hadjárat útvonalának rekonstrukciója majdnem annyi lehetőséget kínál föl, mint ahányan foglalkoznak a kérdéssel. Paul Zimansky (1946–) hívta föl először (1990) arra a figyelmet, hogy a szerteágazó álláspontokat tipologizálni kell.¹⁸ Az e témával foglalkozó 60 tanulmány vizsgálata során bennem négy modell rajzolódott ki:

A modell: Az Urmia-tó megkerülése keletről, a Van-tó megkerülése északról (1. ábra).

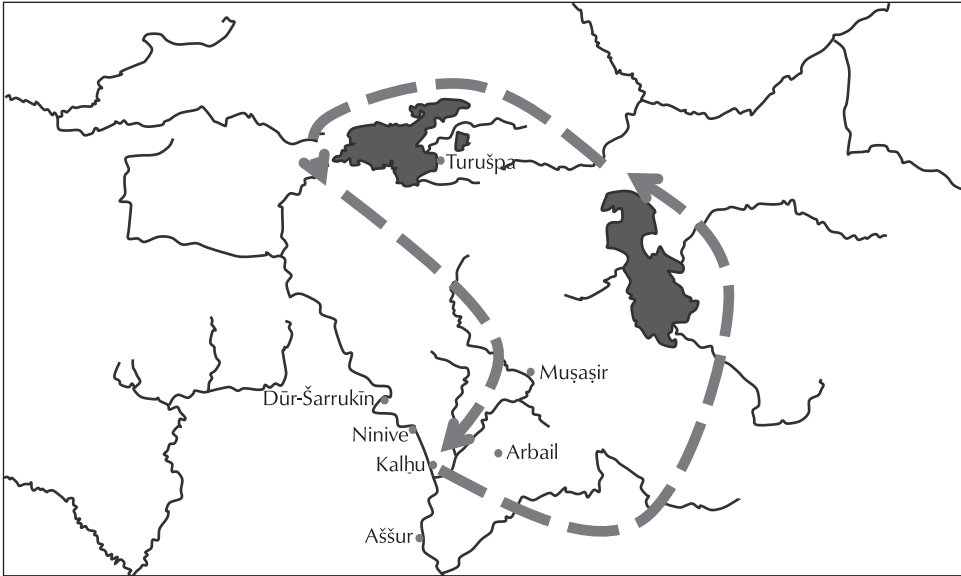
B modell: Az Urmia-tó megkerülése keletről, a Van-tó északkeleti csücskének megközelítése, illetve érintése (2. ábra).

C modell: Az Urmia-tó megkerülése keletről és nyugatról (3. ábra).

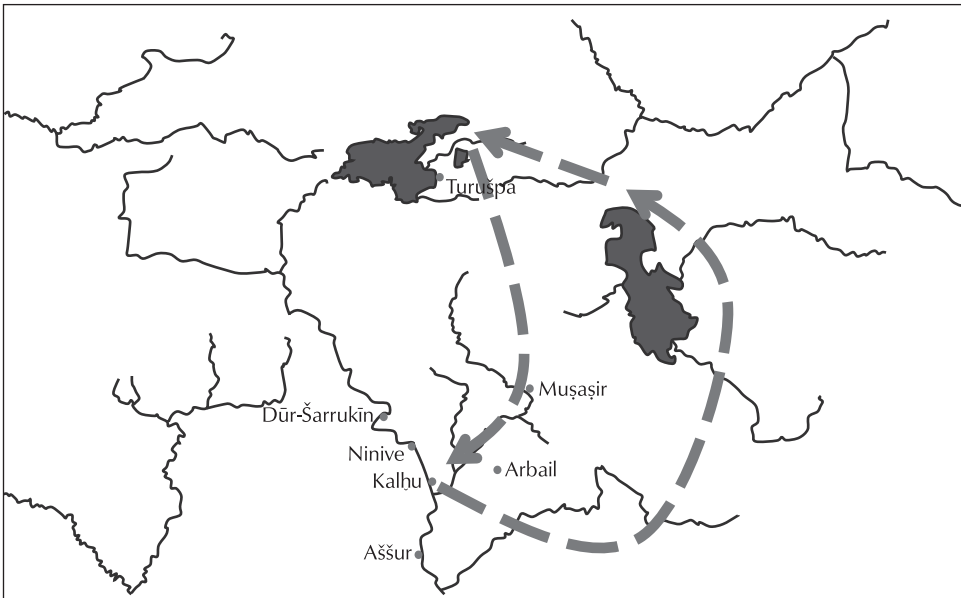
D modell: Az Urmia-tó déli partjának érintése (4. ábra).

¹⁷ Danişmaz, 2018. 114–115.

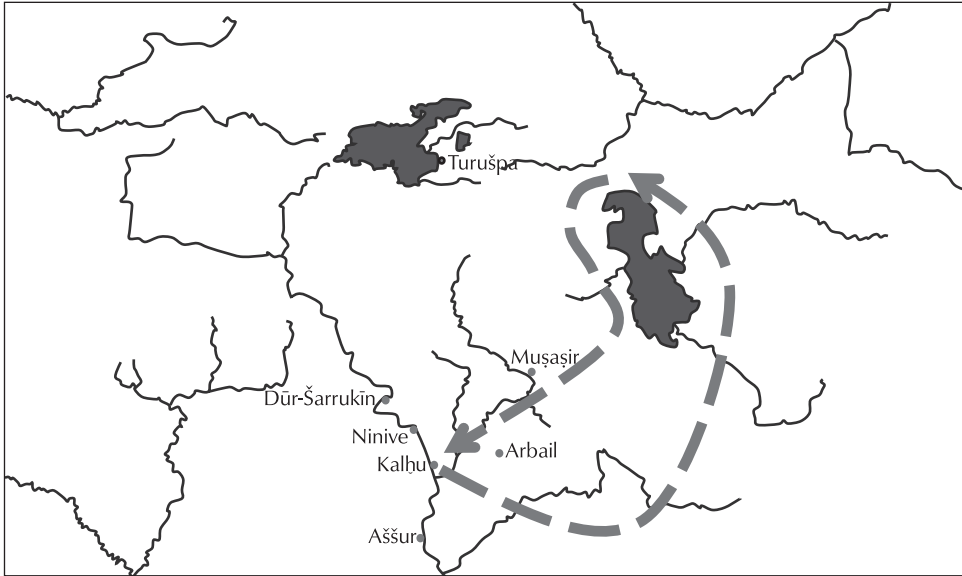
¹⁸ „(1) Those that have Sargon go north of both Lake Urmia and Lake Van, marching east of the former and west of the latter; (2) those involving a circuit of Lake Urmia only; and (3) those that see him approach the southern and western shores of Lake Urmia and return to Assyria without circling either lake.” Zimansky, 1990. 4. Ezt követi: Danişmaz, 2018. 114–115. Egy hosszú és egy rövid hadjárat-rekonstrukcióról beszél: Vera Chamaza, 1995–1996. 253–261.

1. ábra. A modell

2. ábra. B modell

3. ábra. C modell

4. ábra. D modell

Az A modell – mint ahogyan már említettem – François Thureau-Dangin-nel kezdődött 1912-ben. Összesen kilenc kutató fogadta el a francia asszirológus hipotézisét, részben komolyabb reflexió nélkül.¹⁹ Csak ketten tudták azonban az elméletet részletes analízissel alátámasztani. Charles Allen Burney (1930–) az 1950-es években,²⁰ utoljára pedig Wolfram Kleiss (1930–2020) az 1960–1970-es években.²¹ Ma már a tudomány fórumán gyakorlatilag senki sem képviseli az A modellt.²²

A B modell Friedrich Lehmann-Haupt (1861–1938), Urartu egyik legelső modern kutatójával kezdődött.²³ Már 1917-ben vitába szállt Thureau-Dangin felvetésével. Szerinte Sarrukín megkerülte ugyan az Urmia-tavat, de a Van-tónak csak a keleti csücskét érintve fordult dél felé, Muszaszirnak, majd Kahunak (1400 kilométer). Álláspontját következetesen képviselte cikkeiben, illetve Arméniáról szóló háromkötetes monográfiájában.²⁴ Kétségtelen, hogy az 1910-es években Lehmann-Haupt sokkal nagyobb, személyes tapasztalatokon alapuló helyismerettel rendelkezett az örmény régióról, mint a 11 évvel fiatalabb Thureau-Dangin, aki csak az 1920-as évek közepétől kezdte el rendszeresen látogatni a Közel-Keletet. A személyes helyismeret később is érv a hadjárat-rekonstrukció körüli vitában.²⁵ Összesen tizenkét követője van a B modellnek, akik egészen az 1970-es évekig folyamatosan jelen voltak a kutatásban.²⁶ Négy kutató részletes analízissel próbálta igazolni a rekonstrukció érvényességét.²⁷ Utoljára Gunnar Wießner érvelt a Van-tó elérése mellett az 1990-es évek végén.²⁸

Az örmény származású, később Belgiumban letelepedő, végül a náci meg szállás alatt tragikusan életét vesztő Nicholas Adontz (1871–1942),²⁹ majd valamivel később a cambridge-i asszirológus, James V. Kinnier Wilson (1921–2022)³⁰ – bár mindketten amellet érveltek, hogy az asszírok elérték a Van-tavat – arra figyeltek föl, hogy II. Sarrukín 8. hadjáratának egy szakasza megegyezik III. Sulmanu- asarídu 3. hadjáratának leírásával (5. ábra).³¹

19 Pinches, 1913; Piotrovski, 1959; Labat, 1967; Piotrovski, 1969; Wäfler, 1976.

20 Burney, 1957; Burney–Lang, 1971. 155–158.

21 Kleiss, 1969–1970.

22 Az A modellt képviselő utolsó írás 2005-ben nem asszirológus tollából származott. Carey, 2005.

23 Salvini, 2015.

24 Lehmann-Haupt, 1917; Lehmann-Haupt, 1918; Lehmann-Haupt, 1926. 309–329.

25 Wright, 1943; Burney, 1957; Kleiss, 1969–1970; Kleiss, 1977.

26 Olmstead, 1923; Herzfeld, 1935. 15–14.; Adontz, 1946. 365–372.; Laessøe, 1951; Riemschneider, 1965. 83–97.

27 Wright, 1943; Kinnier Wilson, 1962; Van Loon, 1975.

28 Wießner, 1997–1998.

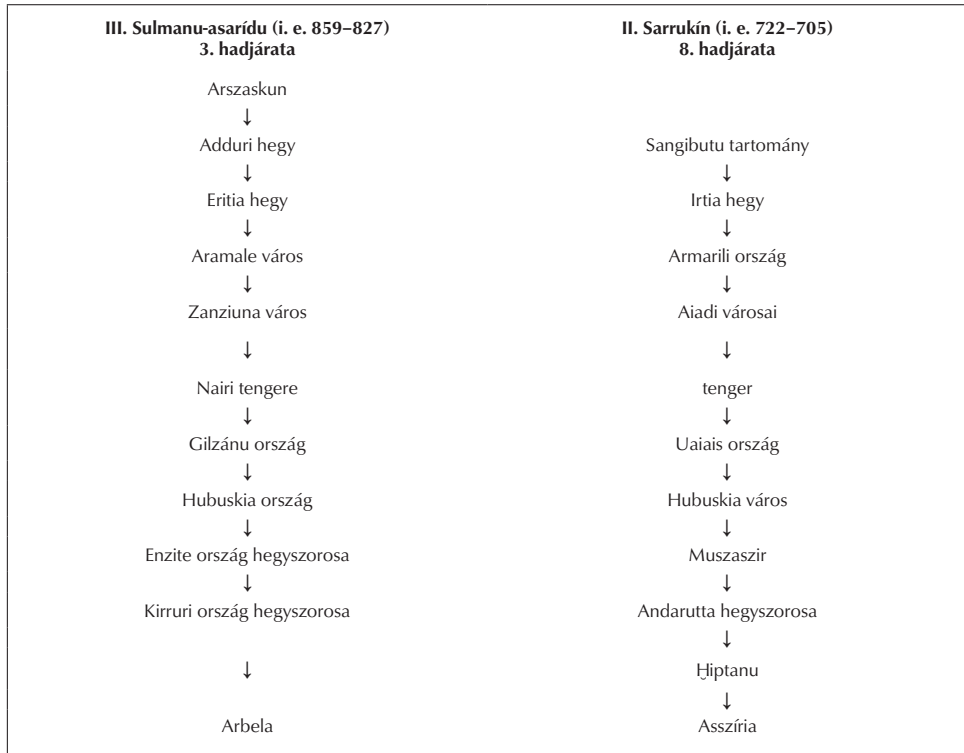
29 Adontz, 1946. 108.

30 Kinnier Wilson, 1962. 107–108.

31 Salvini, 1995a. 29.

5. ábra. III. Sulmanu-asarídu 3. és II. Sarrukín 8. hadjárata

Ebből a megfigyelésből indult ki Altan Çilingiroğlu (1945–) török kutató 1976-os cikkében.³² Ugyanakkor a két hadjárat útvonalát elszakította a Van-tótól, és az Urmia-tó felé mozdította el. Ezek után kezdett kirajzolódni a hadjárat rekonstruálásának egy újabb modellje (C modell). Ez a modell elfogadta ugyan az Urmia-tó keletről való megkerülését, de ahelyett, hogy Armarili városát és az Eritia-hegyet a Van-tó északkeleti csücskében lokalizálta volna, az Urmia-tótól északkeletre határozta meg. Ebből tehát az következett, hogy Sarrukín hadjáratát az Urmia-tó nyugati partján északról dél felé folytatta, hogy Muszaszir kifosztása után Kalhuba érkezzen haza. Çilingiroğlútól függetlenül több kutató is hasonló eredményre jutott, többek között a British Museum munkatársa, Julian Reade (1938–),³³ vagy Henry W. F. Saggs (1920–2005), aki Asszíriáról szóló könyve (*The Might That Was Assyria*) megírása-kor a walesi Cardiff Egyetem professzora volt.³⁴ A C modell legfontosabb referenciapontját Paul Zimansky (1946–) 1990-es cikke jelentette.³⁵ Ő sem hivatkozik ugyan Çilingiroğlu cikkére, de őt követően mindenki hivatkozik rá, aki a C modellt

32 Çilingiroğlu, 1976.

33 Reade, 1978. 141.

34 Saggs, 1984. 93–96.

35 Zimansky, 1990.

tartja Sarrukín hadjáratának legpontosabb rekonstrukciójának.³⁶ Összesen 16 tanulmány sorolható ehhez a modellhez, és mind a mai napig népszerű.

1942-ben az amerikai ókortörténész, Horace A. Rigg Jr. (1909–1978) volt az első, aki szerint Sarrukín hadjáratának semmi köze nem volt a Van-tóhoz, sőt a sereg az Urmia-tavat sem kerülte meg. Ehelyett a hadjárat az Urmia-tótól délkeletre, a Sulaimaniya régióban, illetve attól keletre és északkeletre (az Urmia-tó déli csücskét érintve) zajlott (D modell). Érvei filológiai megfontolások mellett főleg logisztikai alapon álltak.³⁷

Az 1942-t követő években tanulmányáról csak a kritika hangján nyilatkoztak. Elmélete az 1970-es években vetődött föl ismét, anélkül azonban, hogy nevét említették volna. Oscar White Muscarella (1931–2022), a Metropolitan Museum kurátora vetette föl másodszor (1971) egy Urmia-tótól délkeletre zajló hadjárat lehetőségét.³⁸ Néhány évvel később Louis D. Levine (1940–), aki ekkor a torontói Royal Ontario Museum kurátora volt, egy egész tanulmányt szánt az új modell igazolásának (1977).³⁹ Levine tanulmánya az új modell hivatkozási pontjává vált. Tizenhárom kutató (19 tanulmányban) sorakozott föl a D modell mögé – olyan nevek, mint az olasz uratulógus, Mirjo Salvini (1938–)⁴⁰ vagy a német asszirológus, Walter Mayer (1941–2019).⁴¹ Bár a modellt eleinte kételkedve fogadták a lehetséges útvonal-rekonstrukciók között, mégis ma már számszerűleg a legnagyobb bázissal rendelkező hipotézis.

Az idő kérdése

François Thureau-Dangin 1912-es szövegkiadása részletesen foglalkozik a földrajzi tér kérdésével. Ő azonban egy másik irányban is meghatározta a kutatást, méghozzá az idő vonatkozásában. A kimmérek az i. e. 8. század végén északról betörték Urartuba, és vereséget mértek rá. Vajon milyen sorrendben történtek az események? Vajon Sarrukín 8. hadjárata annyira megtörte volna Urartu erejét, hogy képtelen volt ellenállni az északi barbár betörésnek (A>K modell)? Vagy éppen fordítva történt? A kimmér betörés következett be elsőnek, és ezt a katasztrófát kihasználva indította meg Sarrukín i. e. 714 júniusában az Urartu elleni hadjáratát (K>A modell). Hogy ki melyik kronológiai sorrend mellett foglal állást, az attól függ, milyen jelentőséget tulajdonít az asszír, illetve a kimmér fenyegetésnek. A német orientalista, Karlheinz Kessler (1948–) például így írt 1986-ban: „Az asszír támadás valószínűleg

36 Liebig, 1991; Liebig, 1996; Vera Chamaza, 1994; Vera Chamaza, 1995–1996; Grekyan, 2010; Maniori, 2010; Kroll, 2012; Frahm, 2017; Kroll, 2018; Niederreiter, 2019. 119.

37 „To cover 1500 miles (flat measurement) over some of the most mountainous country in the world; against almost constant fighting, or the menace of it; with days consumed in celebrations, receipt of tribute, and diplomatic gestures; with the necessity of reorganizing the conquered territories, at least to secure them from immediate revolt (...); and the meticulously detailed sack of Muşafir – plainly, is impossible. His route must have been shorter.” Rigg, 1942. 132.

38 Muscarella, 1971. 49.

39 Levine, 1977.

40 Salvini, 1995a; 1995b.

41 Mayer, 1980; 1993; 1995; 2013.

nem volt egzisztenciális kérdés Urartu számára. (...) A saját katonai győzelméről és Rusa azt követő gyászáról beszámoló Sarrukín-jelentés drasztikus kifejezőmódja ellenére az északról érkező kimmér veszély fenyegetőbb tényező volt Urartu számára.”⁴²

Néhány évvel később Kessler kortársa és honfitársa, Walter Mayer (1941–2019) éppen fordítva látta a problémát: „Az északkeleti kimmér betörések [Rusa] birodalmának csak tűszúrások lehetnek az Asszíriával folytatott konfliktushoz képest, amely hosszú távon mindkét fél számára az egzisztenciáért folyt.”⁴³

Thureau-Dangin a K>A modell kronológiájával azonosult,⁴⁴ csakúgy, mint Friedrich Lehmann-Haupt. A német orientalista szerint Sarrukín nem tett mást, csak kihasználta Urartu szorult helyzetét, ami a kimmér betörés következtében alakult ki.⁴⁵ Ez a modell folyamatosan jelen volt a kutatás 110 évében. Összesen 16 tudós sorakozott föl Lehmann-Haupt logikája mögé,⁴⁶ köztük olyan jeles személyek, mint az örmény történész, Nicholas Adontz⁴⁷ vagy az olasz urartulógus, Mirjo Salvini.⁴⁸ Utoljára 2017-ben a francia ókortörténésznő, Josette Elayi-Escaich (1943–) foglalt állást a K>A modell mellett.⁴⁹

A nagy hatású asszirológus, Albert T. E. Olmstead (1880–1945) a tér kérdésében szakít Thureau-Dangin elképzelésével. Ugyanígy vitába száll francia kollégájával az idő vonatkozásában is. Olmstead későbbre teszi a kimmér betörést Sarrukín hadjáratánál.⁵⁰ Az alternatív vélemény Olmstead után csak elvétve kapott szót.⁵¹ A hipotézist a münsteri asszirológus, Walter Mayer hozta vissza a köztudatba az 1980–1990-es években.⁵² Érvelésének leplezetlen eleme volt az asszír katonai felsőbbrendűségről vallott elfogult álláspontja. Az asszírok Mayer szerint nem játszhatták a másodhegedűs szerepét az i. e. 714 körül zajló eseményekben.⁵³ Mayer-től kezdve többen is azonosultak ezzel a kronológiával.⁵⁴ Összesen nyolc kutató vallotta, illetve vallja magáénak az A>K modellt.

1988-ban egy harmadik kronológia lehetősége is fölvetődött: a kimmérek és az asszírok egy időben támadták meg és roppantották össze I. Rusa királyságát

42 „Der assyrische Angriff war für Urartu wahrscheinlich keine existentielle Frage (...). Trotz der drastischen Ausdrucksweise des Sargonischen Berichtes über die eigenen militärischen Erfolge und die anschließende Trauer Rusas was die Kimmerier-Gefahr von Norden der bedrohlichere Faktor für Urartu.” Kessler, 1986. 68.

43 „Kimmerische Einfälle im Nordosten seines [Rusa] Reiches konnten für ihn nur Nadelstiche sein, verglichen mit der Auseinandersetzung mit Assyrien, bei der es auf beiden Seiten längerfristig um die Existenz ging.” Mayer, 1993. 170.

44 Thureau-Dangin, 1912. xiv–xv., xx.

45 Lehmann-Haupt, 1926. 315–317.

46 Piotrovski, 1959; Riemschneider, 1965. 83–97.; Labat, 1967. 63–64.; Piotrovski, 1969. 91–94.; Burney-Lang, 1971. 157.; Wäfler, 1976. 20.; Çilingiroğlu, 1976; Wäfler, 1981; 1986; Wartke, 1993. 47.; Ivantchik, 1993. 34–41.; Jakubiak, 2004; Melville, 2016. 126–128.

47 Adontz, 1946. 365.

48 Salvini, 1995a, 85.; 1995b. 143–144.

49 Elayi, 2017. 138–139.

50 Olmstead, 1923. 266.

51 Smith, 1925; Kristiansen, 1988. 23.

52 Mayer, 1993; 1995. 112–113.; 2013.

53 Mayer, 1993. 170–171.

54 Dezső, 2004. 340–349.; Fuchs, 2009; Roaf, 2012; Kroll, 2018.

(A=K modell). Az előző rekonstrukciós kísérletekhez képest azonban jóval kevesebben, mindössze hárman álltak ez ideig a modell mögé: a dán Anne Katrine Gade Kristiansen,⁵⁵ az olasz Giovanni Battista Lanfranchi (1949–),⁵⁶ valamint az örmény Yervand H. Grekyan.⁵⁷

Paradigmaváltás a szöveg értelmezésében

Azok a tudósok, akiket eddig fősoroltam, különböző elképzeléseket fogalmaztak meg a térről és az időről II. Sarrukín 8. hadjáratával kapcsolatban. A kutatók egymással vitában állnak, kritikákat fogalmaznak meg egymás elméleteivel szemben, és fősorakoznak egy-egy modell mögé. Így négy egymástól különböző útvonalrekonstrukciós modellről beszéltünk. Ezek mégsem nevezhetők a hadjárat értelmezésének különböző paradigmáinak. A négy modell követői – bár vitában állnak egymással – ismerik egymás munkáit, és rendszeresen hivatkoznak egymás műveire. Ugyanez érvényes az időbeliség kérdéseire is. A három jól elkülöníthető kronológiai modell nem a hadjárat három interpretációs paradigmája, hanem csak az események három lehetséges elrendezése egyazon paradigmán belül. Az sem állítható, hogy az urartui hadjárat értelmezésében a térrel és az idővel foglalkozó tanulmányok két különböző paradigma megnyilvánulásai lennének. A tér és az idő kérdése egyazon megközelítés különböző aspektusai. A 60 cikkből, melyek elsősorban a hadjárat földrajzának rekonstrukcióját tűzték ki célul, 25 foglalkozik a kronológia problémájával is (45%). Hasonló kijelentést tehetünk, ha megfordítjuk a dolgot. 31 tanulmányból, melyek az események egymásutánosságát vizsgálják, 25 figyelembe veszi a földrajzi kérdéseket is (81%). A lábjegyzetek és hivatkozások mind az idő, mind pedig a tér problémái között, illetve azokon belül összekötik egymást.

Ezek egy értelmezési család különböző tagjai, egy paradigma részei. Ha vitában is állnak egymással, hermeneutikai kiindulópontjuk azonos, vagy legalábbis nagyon hasonló. A kutatók arra töreksenek, hogy minél több pozitív adatot (elsősorban régészeti és filológiai információt) gyűjtsenek össze a térre és az időre vonatkozólag. Ennek az értelmezési keretnek az a pozitívista gondolat az alapja, hogy az úgynevezett tények kumulálásával egyre közelebb kerülünk a hadjáratra vonatkozó igazsághoz. Bár e paradigma filozófiai alapjaival nemigen foglalkoztak a kutatók,⁵⁸ kimondatlanul mégis mindenki ugyanabban az értelmezési keretben mozog.

Ez az egyöntetűség először 1960-ban tört meg, amikor A. Leo Oppenheim (1904–1974) megírta tanulmányát II. Sarrukín 8. hadjáratának funkciójáról. Ő volt az első, aki a szöveghez nyúlva sem a kimmérekkel, sem pedig Urartu politikai földrajzával nem foglalkozott. Lábjegyzeteiben egyetlen olyan korábbi tanulmányra sem utalt, amely Sarrukín urartui hadjáratával foglalkozott.⁵⁹ Ehelyett a szöveg funkciójára kérdezett rá. Mit jelenthetett ez a különleges szöveg egy i. e. 8. század vé-

55 Kristiansen, 1988. 40–43., 80–98.

56 Lanfranchi, 1990. 11–41.

57 Grekyan, 2010. 90.

58 Talán egy kivételtől eltekintve: Mayer, 1995. 4–5., 37–38

59 A kivételt Rigg, 1942 cikke képezi. Oppenheim, 1960. 135.

gén élő asszír ember számára? Oppenheim arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy Sarrukín istenlevelét egy ünnepélyes ceremónia keretén belül hangosan fölolvasták Assur lakossága előtt. Ezért volt fontos a különböző urartui város civilizációs vívmányainak látványos leírása. Így nyer értelmet Ušqaja lótenyésztésének dicsérete (167–187), Ulhu öntözőrendszerének részletes méltatása (199–232) vagy Sangibutu kommunikációs világítótornyainak a leírása (233–268). Ezek mind a korabeli hallgatóság érdeklődését hivatottak fönntartani. Ebben pedig Oppenheim a történetírás első csíráit vélte fölfedezni.⁶⁰

Az új megközelítés – Oppenheim, illetve a cikket közlő chicagói folyóirat (*Journal of Near Eastern Studies*) szakmai tekintélye ellenére – csak lassan került be a modern paradigmában dolgozó kutatók köztudatába. Először 1976-ban Altan Çilingiroğlu tüntette föl egy lábjegyzetében a chicagói asszirológus cikkét.⁶¹ Néhány évvel később Markus Wäfler (1943–2020) utalt rá egy, a Sarrukín 8. hadjárataival foglalkozó kimerítő bibliográfiájában.⁶² Paul Zimansky hivatkozásai az 1980-as évektől emelték be hosszú távon Oppenheim cikkét a hadjárattal foglalkozó tudósok köztudatába.⁶³ Ettől kezdve alig született olyan Sarrukín urartui hadjárataival foglalkozó tanulmány, amely ne említené a chicagói asszirológus 1960-as cikkét.

Sarrukín 8. hadjáratának értelmezésében a paradigmaváltás tulajdonképpen 1980-ban következett be. Carlo Zaccagnini a Cetonában (Toscana, Olaszország) tartott asszirológiai konferencián egészen új megvilágításba helyezte az istenlevél szövegét.⁶⁴ Az előadás egy évvel később meg is jelent, a cikkben egy szó sem esik az Urmia-tóról, sem a kimméerekről, sőt Oppenheim gondolataival is – bár hivatkozik rájuk – szembehelyezkedik. Zaccagnini szerint az urartui civilizációs teljesítményeket leíró szövegrészeknek semmi közük az idegen kultúra csodálatához vagy tiszteletéhez. Az asszír sereg ezeket a létesítményeket következetesen lerombolta. A szöveg egy etnocentrikus bináris rendszert tükröz vissza, melyben minden dolognak, mely a centrumhoz kapcsolódik pozitív, és minden dolognak, mely a perifériához kapcsolódik, negatív értéke van. Így az urartui civilizációs teljesítmények nem hordozhatnak pozitív értékelést. Káoszba kell azokat dönteni. Megközelítését Ulhu városán illusztrálta a leglátványosabban:⁶⁵

- Ulhu kaotikus állapota Rusa előtt (200–201) – pozitív érték az asszírok szemében.
- Ulhu öntözőrendszerének kiépítése Rusa által (202–214) – negatív érték az asszírok szemében.
- Ulhu lerombolása Sarrukín által (215–232) – pozitív érték az asszírok szemében.

60 Oppenheim, 1960. 146–147.

61 Çilingiroğlu, 1976. 266.

62 Wäfler, 1981. 97.

63 Zimansky, 1985. 5, 104.; Zimansky, 1990. 2., 19., 21.

64 A konferencia előadásai egy évvel később meg is jelentek. Fales, 1981.

65 Zaccagnini, 1981. 264–276.

Egy évtizeddel később Frederick Mario Fales (1946–) cikkében olyan ideológiai mintázatokat mutatott be, amelyek 30 évvel korábban elkerülték Oppenheim figyelmét. Fales megfigyelte például, hogy az asszír király előtt mindig emberfeletti kihívások tornyosulnak, melyeket azonban ő minden egyes esetben ügyes bravúrral leküzd. A hagyományos modern értelmezés szemében az Uauš hegynél vívott csata Sarrukín ügyes stratégiai húzása volt, mivel a hátrányban lévő, létszámban alulmaradó asszír sereget győzelemre vezette a fölkészült, létszámban nagyobb urartui sereg ellen.⁶⁶ Az istenlevél által sugallt kép azonban nem a történelmi valóságot, hanem az asszír ideológiát tükrözi vissza. Minél nagyobb ugyanis a kihívás, annál nagyobb a katarzis. Az ideológiai minta – „the few against the many” – Sarrukín dicsőségét, nem pedig a történelmi hitelességet szolgálja.⁶⁷

Ebbe a paradigmába kapcsolódott be 2003-ban Louis D. Levine is – bár ő 1977-es cikkében a hadjárat útvonalának rekonstruálását tűzte ki célul. Levine ekkor már eljött Kanadából, és szülővárosában, New Yorkban a Museum of Jewish Heritage igazgatójaként dolgozott. Új megközelítésben megírt cikkéből hiányoznak a régi hivatkozásai, megjelenik azonban Oppenheim és Zaccagnini. Leginkább Oppenheimhoz kapcsolódott azzal a szándékával, hogy a 8. hadjárat korabeli funkcióját kutatta. Ugyanakkor vitába is szállt a chicagói asszirológussal. Levine úgy vélte, a szöveget nem olvasták föl a nagyközönség előtt, ehhez ugyanis túlságosan magas irodalmi alkotásról van szó. Nabu-šallim-šunu, a fő királyi írnok egyfajta kísérletképpen alkotta meg a szöveget, melyet csak a királyhoz tartozó szűk elitnek olvastak föl. A szöveg nem került be a „hagyomány áramába”. Példa nélküli az asszír királyfeliratok történetében.⁶⁸ Levine 2003-as cikke ritka példája annak a lehetőségnek, hogy két paradigma között híd épülhessen.

Még ugyanebben az évben (2003) publikált Kathryn F. Kravitz egy cikket, amely szintén a szöveg keletkezéstörténetének kérdését feszegette. Kravitz – a biblia tudós és orientalista Julius Wellhausen (1844–1918) forráshipotéziséhez hasonlóan – különböző rétegeket különített el II. Sarrukín istenlevelének szövegében. Mivel az uauši csata után az asszír sereg nem ütközött meg az ellenséggel, ideológiai szempontból szükségessé vált – vélekedett Kravitz – egy új kihívás kreálása. Ebben az ideológiai keretben értelmezendő az urartui városok kifosztása. Ilyen kiegészítéseket találunk Muszaszir kifosztásának elbeszélésében is.⁶⁹

Az osztrák asszirológus, Hannes D. Galter (1954–) II. Sarrukín egész uralkodásának ideológiáját figyelembe véve vizsgálta az urartui hadjáratot.⁷⁰ Galter tanítványaként én arra figyeltem föl, hogy a hadjárat elbeszélésének struktúrájában determinisztikus mintázatok rajzolódnak ki.⁷¹ Németországból a New York Universityre meghívott Beate Pongratz-Leisten is foglalkozott a szöveggel, ismét a szöveg

66 Healy, 1991. 32.; Mayer, 1995. 329–330.; Scurlock, 1997. 498–503.; Grekyan, 2010. 90–95.

67 Fales, 1991.

68 Levine, 2003.

69 Kravitz, 2003.

70 Galter, 2006. 289–290.

71 Árvai, 2010; Árvai, 2014. 34–38.

ideológiai vetületét hangsúlyozva.⁷² Utoljára Johannes Bach vette elő a szöveget (2022).⁷³ Hivatkozásai alapján ő is az új paradigma képviselője. Ugyanakkor Bach azt is hangsúlyozza, hogy félrevezető lehet az ideológiai háttér túlhangsúlyozása. A szöveg magas irodalmi színvonalából kiindulva Oppenheim gondolatához kanyarodott vissza. A szerző a hérodotoszi történetírás szintjéhez közelít, vélekedett a jelenleg Finnországban dolgozó fiatal asszirológus. A vizsgált 84 tanulmányból 10 sorolható ebbe az új paradigmába (11,9%).

A két paradigma közötti különbség

A cikkek, tanulmányok és könyvek, melyek II. Sarrukín 8. hadjáratleírásának szövegével foglalkoznak, a lábjegyzetek és hivatkozások alapján két jól elkülöníthető csoportba tagolhatók. Ez az a jelenség, amiről Thomas Kuhn is beszélt. Ezért nevezhetjük a két megközelítést két különböző paradigmának. Hozzá kell tenni, hogy a kutatásban vannak olyan megközelítések is, melyek mindkét hivatkozási családtól elkülönülnek. Ezek azonban egyrészt csak kis százalékban vannak jelen (nyelvészeti és stilisztikai szempontok),⁷⁴ másrészt pedig közvetett módon az első paradigma kategóriájába sorolhatóak (stratégiai és logisztikai szempontok, a zsákmánylista elemzése).⁷⁵

A két paradigma tehát – bár mindkettő ugyanabból a szövegből indul ki – alig vesz tudomás egymás munkájáról, nem hivatkoznak egymásra és párhuzamosan élnek egymás mellett. Thomas S. Kuhn megfogalmazásában: „A két tudóscsoport, mivel különböző világban dolgozik, ugyanonnan ugyanabba az irányba nézve különböző dolgokat lát. (...) Mindkét csoport a világot nézi, és amit néznek, az nem változik meg. Bizonyos területeken azonban mást látnak, és a dolgokat más viszonyban látják egymással.”⁷⁶

Itt nem csak a kutatók különböző érdeklődési köréről van szó. Nem csak arról van szó, hogy az első paradigma történészként, a második pedig irodalmárként közelít a szöveghez. Itt elsősorban a kutatók történelemről és történetírásról alkotott felfogása játszik szerepet. Erre csak kevesen reflektálnak, hiszen egy szakcikk nem arra hivatott, hogy a szerző episztemológiai alapállását tisztázza. A tanulmányok tágabb tudománytörténeti összefüggésben való vizsgálata azonban jól ki rajzolja az első paradigma modern, a második paradigma – nevezzük így – posztmodern jellegét.

72 Pongratz-Leisten, 2015. 296–299., 323–334.

73 Bach, 2022.

74 Albright, 1916; Cameron, 1936; Vera Chamaza, 1992.

75 Mayer, 1979; Scurlock, 1997; Marriott–Radner, 2015.

76 Kuhn, 2002. 156.

Modern paradigma

A modern paradigma kiindulópontja ahhoz a 19. században uralkodó – Auguste Comte (1798–1857) nevéhez kapcsolódó – tudományfilozófiai alapálláshoz vezethető vissza, amely mindenképp fölé helyezte a pozitív tények empirikus megismerhetőségét. A tudásnak ez a fajta beállítása jelentősen hozzájárult a 19. század közepén induló közel-keleti ásatások motiválásához. A régész és a filológus feladata az volt, hogy minél több ismeretet szerezzen, minél több tudást kumuláljon az ókori mezopotámiai kultúrákról, aminek eredményeként ékírásos agyagtáblák, kőszobrok, domborművek, művészi megmunkált nemesfémek tömegei áramoltak a korabeli európai kolonizáló nagyhatalmak központjaiba: Londonba (British Museum), Párizsba (Louvre), majd valamivel később Berlinbe (Vorderasiatisches Museum). A pozitivisták alapállás nélkül nem létezne ma asszirológia.

Ugyanakkor ez az alapállás nyomta rá (és nyomja rá) a bélyegét az asszirológia tudományának a fejlődésére. Az ékírás megfejtője, Henry C. Rawlinson már 1852-ben kísérletet tett – immáron nem másodlagos források, hanem asszír királyfeliratok felhasználásával – az asszír történelem rekonstruálására (*Outlines of Assyrian History, Collected from the Cuneiform Inscriptions*). A vállalkozást sorban követték a francia, majd a század végén a német összefoglaló munkák.⁷⁷ Ezek a történeti munkák abból a pozitivisták gondolatéből indultak ki, hogy a föltárt elsődleges források a történelmi igazság visszatükröződései. A történész elsődleges feladata pedig – ahogy Leopold von Ranke (1795–1886) meghatározta –, hogy kiderítse, hogyan történtek az események valójában (*zeigen, wie es eigentlich gewesen ist*).⁷⁸ Tehát minél több a pozitív adat, annál jobban megismerjük az igazságot.

A 20. század első két évtizedében német nyelvterületen a Kelet kutatására egy erősen interpretatív irányzat nyomta rá a bélyegét. Az asszirológus Friedrich Delitzsch (1850–1922) 1902-ben II. Vilmos porosz császár jelenlétében megtartott előadása indította el a *Babel-Bibel-Streit*ot. Ebből bontakozott ki a pánbabiloni iskola. Delitzsch és tanítványai azt igyekeztek bebizonyítani, hogy Babilon volt az ókori Kelet legmagasabb szintű civilizációja. Minden egyéb – beleértve a zsidó-keresztény bibliai kultúrát – csupán a babiloni tiszta gondolatok torzult kisugárzásai.⁷⁹

A pánbabiloni mozgalmat az antiszemitizmus és a német nacionalizmus járta át. Márpedig egy olyan empirikus és pozitivisták tudomány, mint az asszirológia, nem hagyhatja, hogy ideológiák befolyása alá kerüljön. Hogy a pozitívizmus is egy ideológia, arra ekkor még senki sem gondolt. Delitzsch és a pánbabiloni iskola hibáját kívánta korrigálni Benno Landsberger (1890–1968), aki már az 1920-as évektől elhatárolta magát a pánbabilonizmustól, és a mezopotámiai kultúra „sajátos egyediségét” (*Eigenbegrifflichkeit*) kezdte hangsúlyozni.⁸⁰ A külföldön is nagy hatást kifejtő kutatónak köszönhetően az asszirológia az 1920–1930-as évektől egyre jobban elszigetelődött a többi társadalomtudománytól. A paralelizmus vagy

77 Carena, 1989. 22–43.

78 Carr, 1995. 8.; Raphael, 2003. 68.

79 Arnold-Weisberg, 2002. 446.; Parpola, 2004. 238–239.

80 Landsberger, 1926.

az interdiszciplinarizmus minden megnyilvánulására gyanakodva nézett. Landsberger és követői arra hivatkoztak, hogy az asszirológia kezdeti stádiumában túlságosan átítatódott modern ideológiákkal (elsősorban a nacionalizmussal, az antiszemitizmussal, a liberális teológiával vagy az antiklerikális gondolkodásmóddal), ezért a kutatóknak személyes előfeltevéseik leépítésére és a teljes objektivitásra kell törekedniük. Ennek következtében az asszirológia a pozitívizmus szellemiségében igyekezett minél sterilebb filológiai tudománnyá válni.⁸¹ Ez a fajta leíró és „non-theoretical” metodológia⁸² rendkívül termékenyen hatott a szótárkiadásokra,⁸³ a rendszerezett információkat tartalmazó lexikoncikkre születésére,⁸⁴ valamint az aprólékos szövegkiadásokra. Ezek – a legtöbb esetben – mind a mai napig releváns hivatkozási alapot teremtettek a szaktudósok számára.⁸⁵ Ha születtek is történeti összefoglaló munkák, azok szigorúan a forrásokhoz, illetve azok közvetlen parafrázálásához ragaszkodtak –, mondván, azok magukért beszélnek.⁸⁶ A 20. század első két harmadának asszirológiatörténete jól illeszkedik a modern történelemtudomány *Annales* előtti fő áramának szellemiségéhez: objektivitás (a kutató és a kutatandó tárgy szétválasztása), pozitívizmus (forrásközpontúság), specializáció.⁸⁷

Ez a modernitás dominálja II. Sarrukín 8. hadjáratleírásának kutatását egészen az 1990-es évekig. A modern specialisták, akik vagy Urartu térségének kiváló régészei és/vagy az akkád nyelv lenyűgöző ismerői voltak, abból indultak ki, hogy a szöveg mögött – és a kutató személyétől teljesen függetlenül – ott rejtőzik a történelmi igazság. Ezt az igazságot kellő ismeret fölhalmozásával ki lehet deríteni. Ezért lehet rekonstruálni Sarrukín hadjáratát a térben és az időben.

Posztmodern paradigma

A posztmodern jelensége szerteágazó és nehezen definiálható. Egyik jellemzője a 20. század második felétől Európában és Észak-Amerikában egyre jobban kiteljesedő eszmei pluralizmus. „Anything goes.”⁸⁸ A modernség egységes episztémológiájával összehasonlítva, a posztmodernnek nincs uniformizált arculata. Egy dologban azonban a legtöbb posztmodern tudós egyetértene. A vizsgált objektum megismerhetetlen a szubjektum bevonása nélkül. A posztmodern gondolkodásban a megismerés objektuma egybemosódik a megismerő szubjektummal.⁸⁹ Igaz ez a történelmi események megismerése esetén is.⁹⁰ Nincs egyetlen igazság, amit, hogy-

81 Irwin, 1949. 300. Vö. Carena, 1989. 5.; Van der Spek, 1993. 262.

82 Binsbergen–Wiggermann, 1999. 4.

83 *Assyrisches Handwörterbuch* I–III. 1959–1981; *Chicago Assyrian Dictionary* 1–21. 1956–2010.

84 *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie*, 1922–2018; Streck, 2018.

85 Ennek az aprólékos filológiai munkának a bibliográfiájára vállalkozott az 1960–1970-es években Rylke Borger (1929–2010) a háromkötetes *Handbuch der Keilschriftliteratur* összeállításával (1967–1975). A mű mind a mai napig nélkülözhetetlen kelléke az asszirológiának.

86 Parpola, 2004. 240.

87 Oppenheim, 1982. 52–53.

88 Rosenau, 1992. 116–124.

89 Letenyei, 2012. 184.; Caputo, 2018. 8–9., 97–100.

90 Goertz, 2001. 8.

ha megismertünk, csak szavakba kell önteni. A történelmi forrás föltartóztathatatlanul átfolyik a történész gondolatvilágán. Így amikor szavakba öntjük azt, saját világnézetünket is elkerülhetetlenül kifejezésre juttatjuk. Persze ez a folyamat a legtöbb esetben látens módon megy végbe.

Ez a fajta szemlélet a társadalomtudományokban először az antropológiát érintette meg valamikor a 20. század elején. Franz Boas (1858–1942) szembesült először azzal, hogy a másik kultúra a saját kontextusában éppolyan értékes lehet, mint a saját magáé, csak éppen más. Ezek szerint nincsen sem a civilizációknak, sem a tudásnak evolúciója, ami mindig maga mögött hagyja a már túlhaladott gondolkodásmódot. Csak szempontok és értelmezések vannak, melyek hozzásegítenek, hogy magunk számára értelmezhetővé és modellezhetővé tegyük a körülöttünk lévő világot.⁹¹

Az antropológia Oppenheim személyében kapcsolódik össze az asszirológiával. Több helyen is hangsúlyozta, hogy Mezopotámia egy tőlünk térben és időben távoli kultúra. Megismeréséhez az antropológia eszközeihez kell nyúlnunk.⁹² Nem véletlen, hogy ő volt az első, aki II. Sarrukín 8. hadjáratát nem a hagyományos, modern értelmezési keretben ábrázolta. Oppenheim megpróbálta megérteni, hogy mit jelenthetett a szöveg egy korabeli asszír ember számára. A chicagói asszirológus ahhoz az antropológushoz hasonlítható, aki elsőként próbált beolvadni a „benszülöttek” világába. Ugyanakkor végkövetkeztetésében – mely szerint itt a történetírás első csíráival van dolgunk – figyelmen kívül hagyta a szöveg nyelvi struktúráját.

Néhány évvel Oppenheim cikkének megjelenése után ütötte föl a fejét a posztmodern világban az a gondolat, hogy az emberi világértelmezés saját nyelvének a foglya (*linguistic turn*). A filozófiában az amerikai Richard Rortyhoz (1931–2007), a történetírásban pedig a szintén amerikai Hayden White-hoz (1928–2018) köthető az új szemlélet.⁹³ A szavak nem egy mögöttes valóságra, hanem más szavakra utalnak. A szintaktikai elrendezésük egy olyan hálózatot alkot, mely a használóira, nem pedig egy mögöttes igazságra utalnak. Ha szavainkkal az objektív valóságot kívánjuk leírni, kulturálisan determinált nyelvi alakzatokat használunk, melyek többet árulnak el gondolkodásmódunkról, mint magáról a világról.⁹⁴

Az olasz asszirológus, Mario Liverani (1939–) fogékonyan bizonyult a posztmodern gondolatokra. Ő volt az első – tudomásom szerint –, aki hermeneutikáját tudatosan végiggondolta és filozófiailag megalapozta. Gondolatait 1973-ban közzé is tette (*Memorandum on the Approach to Historiographic Texts*). Liverani nyíltan számúzi az Oppenheimig oly bőszén keresett pozitivistá tényeket az ókori mezopotámiai történelem fogalomtárából: „Attól tartok, a »történelmi esemény« fogalma – bár óvatosan nyilatkozom olyan területről, mely számomra hozzáférhe-

91 Eriksen–Nielsen, 2021. 78–81.

92 Például Oppenheim, 1982. 54.

93 Goertz, 2001. 11–13.

94 Caputo, 2018. 146–147.

tetlen – pusztán absztrakció, amely minden esetben értelmezés, megértés és prezentálás kérdése.”⁹⁵

A szöveg – meglátása szerint – nem ad információkat arról a dologról, amiről szól, például egy történelmi eseményről, csupán arról a reakcióról, amit a szöveg leírójában vagy megfogalmazójában kiváltott. Az ókori írnokok is éppúgy saját nyelvük foglyai voltak, mint mi. Csak ha így értelmezzük az ékírásos szövegeket, érthetjük meg a mezopotámiai ember gondolkodását: „Az a feladatunk, hogy a dokumentumra ne »információforrásként«, hanem önmagában való információként tekintsünk; ne egy önmagán túlmutató realitásként, hanem a valóság részeként. (...) úgy tekinteni a dokumentumra, mint a magára vonatkozó tudás forrására – azaz a dokumentum szerzőjéről szóló tudásforrásként, akit magából a dokumentumból ismerünk. Ebben a megközelítésben figyelmünk már nem az eseményekre összpontosul, hanem arra, ahogyan azt elbeszélik.”⁹⁶

Liverani iskolát indított az asszirológiában, ami termékenyen hatott az asszír királyfeliratok kutatására. Az iskola szimbolikus kezdete az 1980-ban Cetonában megtartott konferenciához köthető, ahol számos fiatal tudós mutatta be Liverani szellemiségében kutatása tárgyát. E szemlélet képviselői számára a királyfeliratok nem a politikatörténet rekonstrukcióját szolgálták. A cél a szöveg belső logikájának – és ezzel önmagának a szövegnek – a jobb megértése volt. Ehhez olyan fogalmakat is segítségül hívtak (ideológia, propaganda stb.), melyek a más paradigmában gondolkodó tudósok szemében anakronizmusnak hatottak.⁹⁷ A kutatási eredmények nemcsak a korabeli asszirológia szűkre szabott szaktudományához járultak hozzá, hanem általános antropológiai megfigyelésekkel is gazdagították a humán tudományokat – kimozdítva ezzel a landsbergeri *Eigenbegrifflichkeit* büvököreben élő diszciplínát.⁹⁸

Ebből a Liverani-féle iskolából nőtt ki Zaccagnini és Fales istenlevél-értelmezése.⁹⁹ Az ő olvasatukban a történelmi esemény – II. Sarrukín 8. hadjárata (az objektum) – elválaszthatatlan az azt szavakba öntő írnok világnézetétől (a szubjektumtól). A szöveg tehát nem a valóság tükrökre, hanem az ókori írnok nyelvbe ágyazott gondolkodási sémáinak a megnyilvánulása. Nem mindenki vette át ilyen radikálisan az olasz iskola korai korszakának posztmodern hermeneutikáját, de a lábjegyzetek tanúsága szerint az 1980-as évektől kezdődően folyamatosan jelen van a kutatásban az új paradigma hatása. Ha nem is a hermeneutikai alapállás, de bizonyos ideológiai meglátások beszivárogni látszanak egyéb történelmi munkákba

95 “I am afraid that the concept of ‘historical event’ – but I hesitate entering into a field inaccessible to me – is a pure abstraction, which in all cases implies a choice in interpretation, a way of understanding and of presenting.” Liverani, 1973. 185.

96 “The thing to do should be to view the document not as a ‘source of information’, but as information in itself; not as an opening on a reality laying beyond, but as an element which makes up that reality. (...) to view the document as a source for the knowledge of itself – i.e., as a source of knowledge on the author of the document, whom we know from the document itself. In this type of approach our attention is no more centred on the events, but on how they are narrated.” Liverani, 1973. 179.

97 Mayer, 1995. 5–6. Vö. Bagg, 1998. 103–104.

98 Fales, 1999–2001.

99 Zaccagnini, 1981; Fales, 1991.

is. Jó példa erre a New York-i professzor asszony, Sarah C. Melville II. Sarrukínról szóló könyve, ahol a hivatkozásokban békésen megférnek egymás mellett Salvini, Mayer és Vera Chamaza, valamint Oppenheim, Zaccagnini és Kravitz munkái.¹⁰⁰

Információs nyereség vagy veszteség?

Tanulmányom célja II. Sarrukín 8. hadjáratának 20. és 21. századi interpretálási lehetőségeinek föltérképezése volt. A különböző irányzatok és paradigmák közötti különbségtételben Thomas S. Kuhn tudományfilozófus metódusjavaslatát alkalmaztam. A tanulmányok hivatkozásait vizsgálva két értelmezési család rajzolódott ki. Ezek a paradigmák szinte egyáltalán nem hivatkoznak egymásra. Tágabb tudománytörténeti távlatba ágyazva Sarrukín urartui hadjáratának értelmezéstörténetét, ezeket az értelmezési családokat modernnek, illetve posztmodernnek neveztem.

Ezen a ponton érkezünk el oda, hogy választ kapjunk kiinduló kérdésünkre. Milyen információkat nyerünk II. Sarrukín i. e. 714-es hadjáratának vizsgálata során? Erre a kérdésre az értelmezések két családja két homlokegyenest eltérő választ ad. A modern paradigma követői úgy mutatják be az ókori szöveget, mint amely temérdek információval lát el bennünket a korabeli történelem földrajzára és kronológiájára vonatkozóan, és ezért tartják Sarrukín istenlevelét információs nyereség forrásának a tudomány számára. A posztmodern értelmezési család tagjai számára azonban egy ilyen, térre és időre koncentrált megközelítés inkább elszegényíti a szöveg információs lehetőségeit, mintsem hogy gazdagítaná azt. Az ókori szövegnek eredetileg nem volt célja, hogy a földrajzról és a kronológiáról informáljon bennünket. Mivel csak minimális nem katonai kapcsolat meglétéről van bizonyítékunk Asszíría és Urartu között,¹⁰¹ a szövegben szereplő földrajzi nevek nagy része idegen hangzású volt egy korabeli asszír számára.¹⁰² A szövegben szereplő információs nyereséget egészen máshol kell keresni. Biztosabb talajon állunk, ha az istenlevelél funkcióját a megalkotó és befogadó szemszögéből vizsgáljuk. Ez a szemlélet pedig a korabeli ember nyelvében meghatározott világnézetéhez vezet el bennünket. Sarrukín szövege tehát – véleményem szerint – akkor nyílik meg, ha az emberről akarunk többet megtudni belőle. Így – ha nem is részletekben, de koncepciójában – mégiscsak A. Leo Oppenheim megközelítése szolgáltat több információs nyereséget a szövegről, aki az asszirológiára úgy tekintett, mint a kulturális antropológia egyik speciális ágára (*1. táblázat, 6. ábra*).

100 Melville, 2016. 249–250.

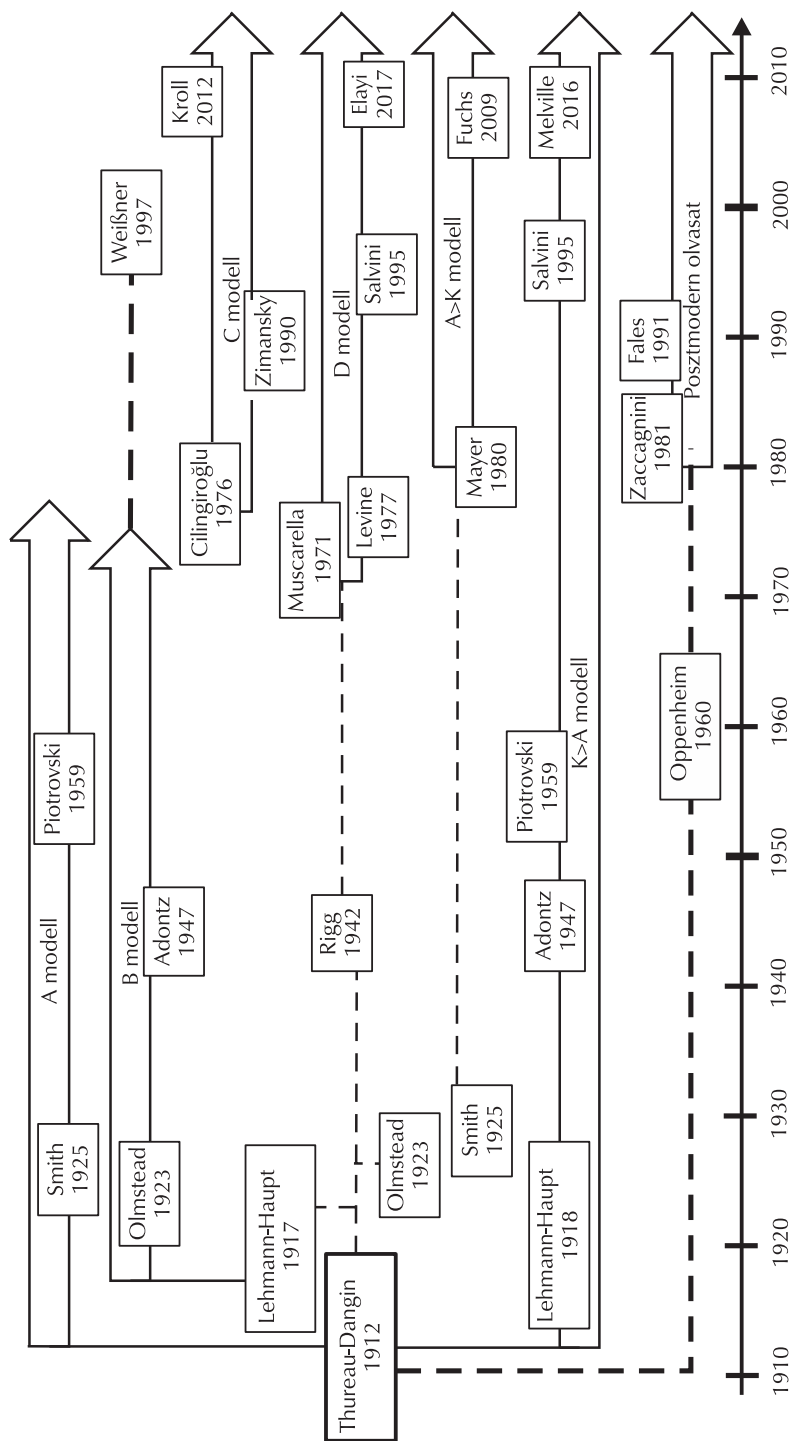
101 Karlheinz Kessler kigyűjtötte az i. e. 8–7. századi asszír adminisztratív és gazdasági dokumentumokban az urartui kapcsolatra utaló referenciákat, és mindössze hét ilyen talált, amiből azt a következtetést vonta le, hogy a két ország között alig volt aktív kereskedelmi kapcsolat, aminek legfőbb oka az lehetett, hogy a két ország között magas hegyek voltak (Kessler, 1986. 62–65.). Kessler listáját pár évvel később a tel-avivi professzor, Ran Zadok egészítette ki, de ő is csak további kilenc, meglehetősen homályos összefüggésben szereplő névalakot tudott felsorolni, melyek urartui vagy hurri eredetre utalhatnak (Zadok, 1995. 433.).

102 A hadjáratleírásban szereplő helységnevek mintegy kétharmada nem fordul elő más szövegekben. Vö. Mayer, 1983. 118–132.

1. táblázat. A hadjárat értelmezési családjai

Év	Modern							Poszt-modern
	tér				idő			
	A modell	B modell	C modell	D modell	K>A	A>K	A=K	
1912–1920	Thureau-Dangin 1912	Lehmann-Haupt 1917, 1918			Thureau-Dangin 1912			
	Pinches 1913				Lehmann-Haupt 1918			
1921–1930	Smith 1925	Olmstead 1923			Lehmann-Haupt 1926	Olmstead 1923		
		Lehmann-Haupt 1926				Smith 1925		
1931–1940		Herzfeld 1935						
1941–1950		Wright 1943		Rigg 1942	Adontz 1946			
		Adontz 1946						
1951–1960	Burney 1957	Laessøe 1951			Piotrovski 1959			Oppenheim 1960
	Piotrovski 1959							
1961–1970	Labat 1967	Kinnier Wilson 1962			Riemschneider 1965			
	Piotrovski 1969	Riemschneider 1965			Labat 1967			
	Kleiss 1969–70				Piotrovski 1969			
1971–1980	Burney-Lang 1971	Van Loon 1975	Çilingiroğlu 1976	Muscarella 1971	Burney-Lang 1971			
	Wäfler 1976		Reade 1978	Levine 1977	Wäfler 1976			
	Kleiss 1977			Mayer 1980	Çilingiroğlu 1976	Mayer 1980		
1981–1990			Saggs 1984	Pecorella-Salvini 1984	Wäfler 1981, 1986		Kristiansen 1988	Zaccagnini 1981
			Hipp 1987	Kessler 1986			Lanfranchi 1990	
			Zimansky 1990	Muscarella 1986				
				Kristiansen 1988				

Év	Modern							Poszt-modern
	tér				idő			
	A modell	B modell	C modell	D modell	K>A	A>K	A=K	
1991–2000		Wießner 1997–98	Liebig 1991	Grayson 1991	Wartke 1993	Mayer 1993		Fales 1991
			Healy 1991	Mayer 1993	Ivantchik 1993			
			Wartke 1993	Mayer 1995	Salvini 1995a			
			Vera Chamaza 1994	Salvini 1995a	Salvini 1995b			
			Vera Chamaza 1995/96	Salvini 1995b				
			Liebig 1996					
2001–2010	Carey 2005		Grekyan 2010	Jakubiak 2004	Jakubiak 2004	Fuchs 2009	Grekyan 2010	Levine 2003
			Maniori 2010					Kravitz 2003
								Galter 2006
								Árvai 2010
2011–2022			Kroll 2012	Muscarella 2012	Melville 2016	Roaf 2012		Árvai 2014
			Frahm 2017	Mayer 2013	Elayi 2017	Mayer 2013		Pongratz-Leisten 2015
			Kroll 2018	Mariott–Radner 2015		Kroll 2018		Bach 2022
			Niederreiter 2019	Melville 2016				
				Elayi 2017				

6. ábra. A hadjárat értelmezésének főbb áramlatai

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források és szakirodalom

Aczel

2004 Aczel, Amir D.: *Isten egyetlen. Einstein, a relativitás és a táguló világegyetem*. Bp., 2004.

Adontz

1946 Adontz, Nicolas: *Histoire d'Arménie. Les Origines du Xème au VIème siècles (avant Jésus Christ)*. Paris, 1946.

Albright

1916 Albright, William Foxwell: The Eighth Campaign of Sargon. In: *Journal of the American Oriental Society*, 36. (1916) 226–232. DOI: <https://doi.org/10.2307/592682>.

Arnold–Weisberg

2002 Arnold, Bill T. – Weisberg, David B.: A Centennial Review of Friedrich Delitzsch's "Babel und Bibel" Lectures. In: *Journal of Biblical Literature*, 121. (2002) 3. sz. 441–457. DOI: <https://doi.org/10.2307/3268155>.

Árva

2010 Árva Tamás Kristóf: Az asszír Münchhausen báró kalandjai. II. Sarrukín egy hadjárata az asszír propaganda szemszögéből. In: *Ókor*, 9. (2010) 2. sz. 3–9.

2014 Árva Tamás Kristóf: A redundancia információs funkciója az újasszír társadalomban. In: *Világtörténet*, 4. (36.) (2014) 1. sz. 27–51.

Bach

2022 Bach, Johannes: Revisiting the Representation of "Other" in "Sargon's Eighth Campaign". In: *Ancient Near Eastern Weltanschauungen in Contact and in Contrast. Rethinking Ideology and Propaganda in the Ancient Near East*. Eds.: Portuese, Ludovico – Pallavidini, Mara. Münster, 2022. 115–142.

Bagg

1998 Bagg, Ariel M.: Geschichtsschreibung in der Assyriologie. Überlegungen zu W. Mayer, Politik und Kriegskunst der Assyrer. In: *Die Welt des Orients*, 29. (1998) 98–108.

Binsbergen–Wiggermann

1999 Binsbergen, Wim van – Wiggermann, Frans: Magic in History. A Theoretical Perspective, and Its Application to Ancient Mesopotamia. In: *Mesopotamian Magic: Textual, Historical, and Interpretative Perspectives*. Eds.: Abusch, Tzvi – Van der Toorn, Karel. Groningen, 1999. 3–34.

Burney

1957 Burney, Charles Allen: Urartian Fortresses and Towns in the Van Region. In: *Anatolian Studies*, 7. (1957) 37–53.

Burney–Lang

1971 Burney, Charles Allen – Lang, David Marshall: *The Peoples of the Hills: Ancient Ararat and Caucasus*. London, 1971.

Cameron

1936 Cameron, George G.: *History of Early Iran*. Chicago, 1936.

Caputo

2018 Caputo, John D.: *Hermeneutics: Facts and Interpretation in the Age of Information*. London, 2018.

Carena

1989 Carena, Omar: *History of the Near Eastern Historiography and Its Problems: 1852–1985*. Part I. 1852–1945. Neukirchen-Vluyn, 1989. (Alter Orient und Altes Testament, 218.)

Carey

2005 Carey, Brian Todd: Assyrian King Sargon II's Urartu Campaign of 714 BC Was as Sensible as It Was Ruthless. In: *Military History*, 22. (2005) 6. sz. 64., 70–71.

Carr

1995 Carr, Edward Hallett: *Mi a történelem?* Bp., 1995.

Çilingiroğlu

1976 Çilingiroğlu, Altan: The Eighth Campaign of Sargon II. In: *Anadolu Araştırmaları*, 4–5. (1976–1977) 252–270.

Danışmaz

2018 Danışmaz, Harun: Political Relations between the Urartian and Assyrian Kingdoms: A Regional Comparison in Areas of Conflict. In: *Anadolu Araştırmaları*, 21. (2018) 105–123.

Dezső

2004 Dezső Tamás: Asszír katonai hírszerzés. In: *ΓΕΝΕΣΙΑ. Tanulmányok Bollók János emlékére*. Szerk.: Horváth László – Laczkó Krisztina – Mayer Gyula – Takács László. Bp., 2004. 321–350.

Elayi

2017 Elayi, Josette: *Sargon II, King of Assyria*. Atlanta, 2017. (Archaeology and Biblical Studies, 22.)

Eriksen–Nielsen

2021 Eriksen, Thomas Hylland – Nielsen, Finn Sivert: *Az antropológia története*. Bp., 2021.

Fales

1981 *Assyrian Royal Inscriptions: New Horizons in Literary, Ideological and Historical Analysis*. Ed.: Fales, Frederick Mario. Rome, 1981. (Orientis Antiqui Collectio, 17.)

1991 Fales, Frederick Mario: Narrative and Ideological Variations in the Account of Sargon's Eighth Campaign. In: *Ah, Assyria... Studies Presented to H. Tadmor*. Eds.: Cogan, Mordechai – Eph'al, Israel. Jerusalem, 1991. 129–147.

1999–2001 Fales, Frederick Mario: Assyrian Royal Inscriptions: Newer Horizons. In: *State Archives of Assyria Bulletin*, 13. (1999–2001) 115–144.

Foster

2005 Foster, Benjamin R.: *Before the Muses: An Anthology of Akkadian Literature*. Bethesda, 2005.

Frahm

2017 Frahm, Eckart: The Neo-Assyrian Period (ca. 1000–609 BCE). In: *A Companion to Assyria*. Ed.: Frahm, Eckart. New Haven, US, 2017. 161–208.

Frame

2021 Frame, Grant: *The Royal Inscriptions of Sargon II, King of Assyria (721–705 BC)*. Eisenbrauns, Pennsylvania, 2021. (The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period. Vol. 2.)

Fuchs

2009 Fuchs, Andreas: Sargon II. In: *Reallexion der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie*. Bd. 12. Hrsg. v. Streck, Michael P. München, 2009. 51–61.

Galter

2006 Galter, Hannes D.: Sargon der Zweite. Über die Wiederinszenierung von Geschichte. In: *Altertum und Mittelmeerraum. Die antike Welt diesseits und jenseits der Levante. Festschrift für Peter Haider zum 60. Geburtstag*. Hrsg. v. Rollinger, Robert – Truschnegg, Brigitte. Stuttgart, 2006. 279–302. (Oriens et Occidens, 12.)

Goertz

2001 Goertz, Hans-Jürgen: *Unsichere Geschichte. Zur Theorie historischer Referentialität*. Stuttgart, 2001.

Grekyan

2010 Grekyan, Yervand: The Battle of Uauš Revisited. In: *Aramazd: Armenian Journal of Near Eastern Studies*, 5. (2010) sz. 83–108. [*Urartu and Its Neighbors. Festschrift in Honor of Nicolay Harutyunyan in Occasion of his 90th Birthday*. Eds.: Kosyan, Aram – Petrosyan, Armen – Grekyan, Yervand. Yerevan, 2010.]

Healy

1991 Healy, Mark: *The Ancient Assyrians*. London, 1991.

Herzfeld

1935 Herzfeld, Ernst E.: *Archaeological History of Iran*. London, 1935.

Hipp

1987 Hipp, Krzysztof: Einige Bemerkungen über die Rekonstruktion des 8. Palü Sargons II. In: *Folia Orientalia*, 24. (1987) 41–46.

Irwin

1949 Irwin, William A.: The Orientalist as Historian. In: *Journal of Near Eastern Studies*, 8. (1949) 4. sz. 298–304.

Ivantchik

1993 Ivantchik, Askold I.: *Les Cimmériens au Proche-Orient*. Fribourg (Switzerland) – Göttingen, 1993. (Orbis Biblicus et Orientalis, 127.)

Jakubiak

2004 Jakubiak, Krzysztof: Some Remarks on Sargon II's Eighth Campaign of 714 BC. In: *Iranica Antiqua*, 39. (2004) 192–202. DOI: 10.2143/IA.39.0.503895.

Kampis

2022 Kampis György: *Tudományfilozófia*. Bp., 2022.

Kessler

1986 Kessler, Karlheinz: Zu den Beziehungen zwischen Urartu und Mesopotamien. In: *Das Reich Urartu. Ein altorientalischer Staat im 1. Jahrtausend v. Chr.* Hrsg. v. Haas, Volkert. Konstanz, 1986. 59–86. (Xenia. Konstanzer altorientalische Symposien. Bd. 1, Heft 17.)

Kinnier Wilson

1962 Kinnier Wilson, James V.: The Kurba'il Statue of Shalmaneser III. In: *Iraq*, 24. (1962) 90–115.

Kleiss

1969–1970 Kleiss, Wolfram: Zur Ausbreitung Urartus nach Osten. In: *Istanbuler Mitteilungen*, 19–20. (1969–1970) 125–136.

1977 Kleiss, Wolfram: Alte Wege in West-Iran. In: *Archäologische Mitteilungen aus Iran*, Neue Folge 10. (1977) 137–151.

Kravitz

2003 Kravitz, Kathryn F.: A Last-Minute Revision to Sargons's Letter to the God. In: *Journal of Near Eastern Studies*, 62. (2003) 2. sz. 81–95.

Kristiansen

1988 Kristiansen, Katrine Gade: *Who Were the Cimmerians, and Where Did They Come From? Sargon II, the Cimmerians, and Rusa I.* Copenhagen, 1988.

Kroll

2012 Kroll, Stephan: Sargon II's 8th Campaign: A New View on Old Constructs. In: *The Eighth Campaign of Sargon II. Historical Geography, Literary, and Ideological Aspects.* Ed.: Kroll, Stephan. Tabriz, 2012. 10–17. (The Hasanlu Translation Project.)

2018 Kroll, Stephan: The Urartian Presence in the Lake Urmia Region. In: *Urartians. A Civilization in the Eastern Anatolia. The Proceedings of the 1st International Symposium Held at Istanbul 13–15 October 2014.* Eds.: Çilingiroğlu, Altan et al. Istanbul, 2018. 198–213.

Kuhn

2002 Kuhn, Thomas S.: *A tudományos forradalmak szerkezete.* Bp., 2002.

Labat

1967 Labat, René: Assyrien und seine Nachbarländer (Babylonien, Elam, Iran) von 1000 bis 617 v. Chr. Das neubabylonische Reich bis 539 v. Chr. In: *Die Altorientalischen Reiche.* Tom. III. *Die erste Hälfte des 1. Jahrtausends.* Hrsg. v. Cassin, Elena et al. Frankfurt am Main, 1967. 9–111. (Fischer Weltgeschichte, Bd. 4.)

Laessøe

1951 Laessøe, Jørgen: The Irrigation System at Ullū, 8th Century B.C. In: *Journal of Cuneiform Studies*, 5. (1951) 1. sz. 21–32.

Landsberger

1926 Landsberger, Benno: Die Eigenbegrifflichkeit der babylonischen Welt. Ein Vortrag. In: *Islamica*, 2. (1926) 355–372.

Lanfranchi

1990 Lanfranchi, Giovanni B.: *I Cimmeri. Emergenza delle élites militari iraniche nel Vicino Oriente (VIII–VII sec. a.C.).* Padova, 1990. (History of the Ancient Near East, Studies II.)

Lehmann-Haupt

1917 Lehmann-Haupt, C. F.: Muşafir und der achte Feldzug Sargons II. (714 v. Chr.). In: *Orientalistische Studien. Fritz Hommel zum 60. Geburtstag am 31. Juli 1914 gewidmet von Freunden, Kollegen und Schülern.* Leipzig, 1917. Bd. 1. 119–151.

1918 Lehmann-Haupt, C. F.: Zu Sargon's II. Feldzug gegen Urartu 714 v. Chr. In: *Klio*, 15. (1918) 439–440.

1926 Lehmann-Haupt, C. F.: *Armenien einst und jetzt. Reisen und Forschungen.* Bd. 2. Hälfte 1. *Das türkische Ost-Armenien – In Nord-Assyrien.* Berlin, 1926.

Letenyei

2012 Letenyei László: *Kulturális antropológia. Elméletörténet.* H. n., 2012.

Levine

1977 Levine, Louis D.: Sargon's Eighth Campaign. In: *Mountains and Lowlands: Essays in the Archaeology of Greater Mesopotamia.* Eds.: Levine, Louis D. – Young, Cuyler T. Malibu, CA, 1977. 125–152. (Bibliotheca Mesopotamica, 7.)

2003 Levine, Louis D.: Observations on "Sargon's Letter to the Gods". In: *Eretz-Israel: Archaeological, Historical and Geographical Studies*, 27. (2003) 111–119.

Liebig

1991 Liebig, Michael: Zur Lage einiger im Bericht über den 8. Feldzug Sargons II. von Assyrien genannter Gebiete. In: *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie*, 81. (1991) 1–2. sz. 31–36.

1996 Liebig, Michael: Nochmals zur Geographie des 8. Feldzuges Sargons II. von Assyrien. In: *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie*, 86. (1996) 2. sz. 207–210.

Liverani

1973 Liverani, Mario: Memorandum on the Approach to Historiographic Texts. In: *Orientalia*, Nova Series, 42. (1973) 178–194.

Luckenbill

1927 Luckenbill, Daniel David: *Ancient Records of Assyria and Babylonia*. Vol. II. *Historical Records of Assyria from Sargon to the End*. Chicago, 1927.

Maniori

2010 Maniori, Fulvia: Le campagne Assire contro l'Urartu del 715 e 714 a.c. In: *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici*, 52. (2010) 177–251.

Marriott–Radner

2015 Marriott, John – Radner, Karen: Sustaining the Assyrian Army among Friends and Enemies in 714 BCE. In: *Journal of Cuneiform Studies*, 67. (2015) 127–143. DOI: <https://doi.org/10.5615/jcunestud.67.2015.0127>.

Mayer

1979 Mayer, Walter: Die Finanzierung einer Kampagne. In: *Ugarit-Forschungen*, 11. (1979) 571–595.

1980 Mayer, Walter: Sargons Feldzug gegen Urartu – 714 v. Chr. Eine militärhistorische Würdigung. In: *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft*, 112. (1980) 13–33.

1983 Mayer, Walter: Sargons Feldzug gegen Urartu – 714 v. Chr. Text und Übersetzung. In: *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft*, 115. (1983) 65–132.

1993 Mayer, Walter: Die chronologische Einordnung der Kimmerier-Briefe aus der Zeit Sargons II. In: *Mesopotamica – Ugaritica – Biblica. Festschrift für Kurt Bergerhof*. Hrsg. v. Dietrich, Manfred – Loretz, Oswald. Neukirchen-Vluyn, 1993. 145–176. (Alter Orient und Altes Testament, 232.)

1995 Mayer, Walter: *Politik und Kriegskunst der Assyrer*. Münster, 1995.

2013 Mayer, Walter: *Assyrien und Urartu I. Der Achte Feldzug Sargons II. im Jahr 714 v. Chr.* Münster, 2013. (Alter Orient und Altes Testament, 395.1.)

Meissner

1922 Meissner, Bruno: Die Eroberung der Stadt Ulhu auf Sargons 8. Feldzug. In: *Zeitschrift für Assyriologie*, 34. (1922) 113–122.

Melville

2016 Melville, Sarah C.: *The Campaigns of Sargon II King of Assyria, 721–705 B.C.* Norman (USA), 2016.

Muscarella

1971 Muscarella, Oscar White: Qalatgah: An Urartian Site in Northwestern Iran. In: *Expedition*, 73. (1971) 3–4. sz. 44–49.

1986 Muscarella, Oscar White: The Location of Ulhu and Uīše in Sargon II's Eighth Campaign. In: *Journal of Field Archeology*, 13. (1986) 4. sz. 465–475. DOI: <https://doi.org/10.2307/530170>.

2012 Muscarella, Oscar White: Sargon II's 8th Campaign: An Introduction and Overview. In: *The Eighth Campaign of Sargon II. Historical Geography, Literary, and Ideological Aspects*. Ed.: Kroll, Stephan. Tabriz, 2012. 5–9. (The Hasanlu Translation Project.)

Niederreiter

2019 Niederreiter Zoltán: „Assurnak, az istenek atyjának, a nagy úrnak...” II. Sarrukín beszámolója a VIII. hadjáratáról (Kr. e. 714). Bevezetés és fordítás. In: *Antik tanulmányok*, 63. (2019) 1. sz. 115–144. DOI: <https://doi.org/10.1556/092.2019.63.1.8>.

Olmstead

1951 Olmstead, Albert Ten Eyck: *History of Assyria*. Chicago, 1951. [Eredeti kiadás: 1923.]

Oppenheim

1960 Oppenheim, Leo A.: The City of Assur in 714 B.C. In: *Journal of Near Eastern Studies*, 19. (1960) 2. sz. 133–147.

1982 Oppenheim, Leo A.: *Az ókori Mezopotámia. Egy holt civilizáció portréja*. Bp., 1982.

Parpola

2004 Parpola, Simo: Back to Delitzsch and Jeremias: The Relevance of the Pan-Babylonian School to the MELAMMU Project. In: *Melammu Symposia IV. Schools of Oriental Studies and the Development of Modern Historiography. Proceedings of the Fourth Annual Symposium of the Assyrian and Babylonian Intellectual Heritage Project*. Eds.: Panaino, Antonio – A. Piras, Andrea. Milano, 2004. 237–247.

Pecorella–Salvini

1984 Pecorella, Paolo Emilio – Salvini, Mirjo: *Tra lo Zagros e l’Urmia: Ricerche storiche ed archeologiche nell’ Azerbaigian Iraniano*. Roma, 1984.

Pinches

1913 Pinches, T. G.: Sargon’s Eighth Campaign. In: *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, 1913. 581–612.

Piotrovski

1959 Пиотровский, Борис Борисович: *Ванское царство (Урарту)*. Москва, 1959.

1966 Piotrovski, Boris B.: *Il Regno di Van*. Roma, 1966. [Eredeti kiadás: 1959.]

1969 Piotrovski, Boris: *The Ancient Civilization of Urartu*. New York, 1969.

1980 Piotrovski, Boris B.: *Urartu. Die grossen Kulturen der Welt*. München, 1980. (Archaeologia Mundi, 26.) [Eredeti kiadás 1969.]

Pongratz-Leisten

2015 Pongratz-Leisten, Beate: *Religion and Ideology in Assyria*. Boston–Berlin, 2015.

Raphael

2003 Raphael, Lutz: *Geschichtswissenschaft im Zeitalter der Extreme. Theorien, Methoden, Tendenzen von 1900 bis zur Gegenwart*. München, 2003.

Reade

1978 Reade, Julian: Kassites and Assyrians in Iran. In: *Iran*, 16. (1978) 137–143.

Riemschneider

1965 Riemschneider, Margarete: *Das Reich am Ararat*. Heidelberg, 1965.

Rigg

1942 Rigg, Horace Abram Jr.: Sargon’s Eighth Military Campaign. In: *Journal of the American Oriental Society*, 62. (1942) 2. sz. 130–138. DOI: <https://doi.org/10.2307/594466>.

Roaf

2012 Roaf, Michael: Could Rusa Son of Erimena Have Been King of Urartu during Sargon’s Eighth Campaign? In: *Bianili-Urartu. The Proceedings of the Symposium Held in Munich 12–14 October 2007*. Eds.: Kroll, S. – Gruber, C. – Hellwag, U. – Roaf, M. – Zimansky, P. Peeters, 2012. 187–216.

Romsics

2011 Romsics Ignác: *Clio bővületében. Magyar történetírás a 19–20. században – nemzetközi kitekintéssel*. Bp., 2011.

Rosenau

1992 Rosenau, Pauline Marie: *Post-Modernism and the Social Sciences: Insights, Inroads, and Intrusions*. Princeton, 1992.

Saggs

1984 Saggs, H. W. F.: *The Might that Was Assyria*. London, 1984.

Salvini

1995a Salvini, Mirjo: *Geschichte und Kultur der Urartäer*. Darmstadt, 1995.

1995b Salvini, Mirjo: Sargon et l'Urartu. In: *Khorsabad, le palais de Sargon II, roi d'Assyrie. Actes du colloque organisé au musée du Louvre par le service culturel les 21 et 22 janvier 1994*. Ed.: Galared, Jean. Paris, 1995. 135–157.

2015 Salvini, Mirjo: Carl Friedrich Lehmann-Haupt und die Urartu-Forschung. In: *Carl Friedrich Lehmann-Haupt. Ein Forscherleben zwischen Orient und Okzident*. Hrsg. v. Fink, Sebastian et al. Wiesbaden, 2015. 139–178. (*Classica et orientalia*, 11.)

Schroeder

1922 Schroeder, Otto: *Keilschrifttexte aus Assur historischen Inhalts*. Zweites Heft. Leipzig, 1922. (Wissenschaftliche Veröffentlichung der Deutschen Orient-Gesellschaft, 37.)

Scurlock

1997 Scurlock, JoAnn: Neo-Assyrian Battle Tactics. In: *Crossing Boundaries and Looking Horizons. Studies in Honor of Michael C. Astour in His 80th Birthday*. Eds.: Young, G. D. – Chavalas, M. W. – Averbeck, R. E. Bethesda, MD, 1997. 491–517.

Smith

1925 Smith, Sidney: The Supremacy of Assyria. In: *The Cambridge Ancient History*. Vol. III. *The Assyrian Empire*. Eds.: Bury, J. B. – Cook, S. A. – Adcock, F. E. Cambridge, 1925. 32–88.

Streck

2018 Streck, Michael P.: Von „A, Gottheit des Wassers“ bis „Zypresse“. In: *Akademie Aktuell*, 64. (2018) 1. sz. 58–61.

Thureau-Dangin

1912 *Une relation de la huitième campagne de Sargon (714 v. J.-C.)*. Texte Assyrien inédit, publié et traduit par François Thureau-Dangin. Paris, 1912.

Van der Spek

1993 Van der Spek, Robartus Johannes: Assyriology and History: A Comparative Study of War and Empire in Assyria, Athens and Rome. In: *The Tablet and the Scroll. Near Eastern Studies in Honour of William W. Hallo*. Eds.: Cohen, Mark E. – Snell, Daniel C. – Weisberg, David B. Bethesda, 1993. 262–270.

Van Loon

1975 Van Loon, Maurits: The Inscription of Ishpuini and Meinua at Qalatgah, Iran. In: *Journal of Near Eastern Studies*, 34. (1975) 3. sz. 201–207.

Vera Chamaza

1992 Vera Chamaza, Galo W.: Syntactical and Stylistical Observations on the Text of the VIIIth Campaign of Sargon II (TCL 3). In: *State Archives of Assyria Bulletin*, 6. (1992) 109–128.

1994–1996 Vera Chamaza, Galo W.: Der VIII. Feldzug Sargons II. Eine Untersuchung zu Politik und historischer Geographie des späten 8. Jhs. v. Chr. Teil I–II. In: *Archäologische Mitteilungen aus Iran*, 27. (1994) 91–118., 28. (1995–1996) 235–267.

Wäfler

1976 Wäfler, Markus: Urartu und Assyrien. In: *Urartu. Eine wiederentdeckter Rivale Assyriens*. Hrsg. v. Kellner, Hans-Jörg. München, 1976. 17–21.

1981 Wäfler, Markus: Zum assyrisch-urartäischen Westkonflikt. In: *Acta praehistorica et archaeologica*, 11–12. (1981) 79–98.

1986 Wäfler, Markus: Die Auseinandersetzungen zwischen Urartu und Assyrien. In: *Das Reich Urartu. Ein altorientalischer Staat im 1. Jahrtausend v. Chr.* Hrsg. v. Haas, Volkert. Konstanz, 1986. 87–94. (Xenia. Konstanzer altorientalische Symposien. Bd. 1, Heft 17.)

Wartke

1993 Wartke, Ralf-Bernhard: *Urartu. Das Reich am Ararat*. Mainz am Rhein, 1993. (Kulturgeschichte der antiken Welt, 59.)

Weidner

1937–1939 Weidner, Ernst F.: Neue Bruchstücke des Berichtes über Sargons achten Feldzug. In: *Archiv für Orientforschung*, 12. (1937–1939) 144–148.

Wießner

1997–1998 Wießner, Gunnar: Die Beschreibung des Semiramis-Kanals' bei Van in der urartäischen Inschrift HChI 31/UKN62. Ein Beitrag zur nordmesopotamischen Geographie des 1. Jtsds. v. Chr. und zur Diskussion über den Verlauf des achten Feldzugs Sargons II. in Urartu. In: *Archiv für Orientforschung*, 44–45. (1997–1998) 146–155.

Wright

1943 Wright, Edwin M.: The Eighth Campaign of Sargon II of Assyria (714 B. C.). In: *Journal of Near Eastern Studies*, 2. (1943) 3. sz. 173–186.

Zaccagnini

1981 Zaccagnini, Carlo: An Urartean Royal Inscription in the Report of Sargon's Eighth Campaign. In: *Assyrian Royal Inscriptions: New Horizons in Literary, Ideological and Historical Analysis*. Ed.: Fales, Frederick M. Roma, 1981. 259–294. (Orientis Antiqui Collecti, 17.)

Zadok

1995 Zadok, Ran: Foreigners and Foreign Linguistic Material in Mesopotamia and Egypt. In: *Immigration and Emigration within the Ancient Near East. Festschrift E. Lipiński*. Eds.: K. Lerberghe, Karel van – Schoors, Antoon. Leuven, 1995. 431–447. (Orientalia Lovaniensia Analecta, 65.)

Zimansky

1985 Zimansky, Paul: *Ecology and Empire: The Structure of the Urartian State*. Chicago, 1985. (Studies in Ancient Oriental Civilisation, 41.)

1990 Zimansky, Paul: Urartian Geography and Sargon's Eighth Campaign. In: *Journal of Near Eastern Studies*, 49. (1990) 1. sz. 1–21.

TAMÁS KRISTÓF ÁRVAI
INFORMATION GAIN OR LOSS?

THE INTERPRETATION FAMILIES OF SARGON'S II OF ASSYRIA URARTIAN CAMPAIGN (714 BC)

The text of the 8th campaign of Sargon II of Assyria (714 B.C.) was published in 1912 by François Thureau-Dangin. What should a scholar at the beginning of the 20th century do with such a text? The French Assyriologist laid down the direction of the research: to reconstruct the campaign in space (historical geography) and time (chronology). These aspects dominated the research until the end of the 20th century. Leo Oppenheim was the first, who in the year 1960 asked a completely different question: What function did the text fulfil in contemporary Assyrian society? Italian scholars like Carlo Zaccagnini or Frederick Mario Fales began to ask the same question from the 1980s. This new perspective became a paradigm shift in the interpretation of the 8th campaign of Sargon II of Assyria. Thomas S. Kuhn – who constructed the concept of paradigm shift – observed, that scholars belonging to the same paradigm refer only to the studies of their own “family” in the footnotes and bibliographies of their works. This is true also in the case of the interpretation of the 8th campaign of Sargon II. My investigation is to show the historiography of these two – modern and postmodern – paradigms.

CONTENTS

Travels, Travellers and Travelogues: under Information History Magnifying Glass (László Z. Karvalics – Bernadett Szabó-Gajmer)	175
<i>Studies</i>	
Tamás Kristóf Árvai: Information Gain or Loss? The Interpretation Families of Sargon's II of Assyria Urartian Campaign (714 BC)	185
Szabolcs Felföldi: An Excavation on the 15 th Century Silk Road? Giosafat Barbaro's Adventure in Tana	215
Anita Sulyok: On the Road, by the Road: The Information Yield of Giacomo Casanova's Changes of Location	231
Géza Szász: Exploring Fever, Thirst for Information, Transmission of Knowledge: French Travelers in Hungary during the Reform Era	241
Janka Kovács: Technological Travel and Mental Health Reform: The Possibilities and Models of Psychiatric Institutionalization in Nineteenth-Century Hungary	257
Dorottya Mihályi: Colonial Propaganda and the Role of Concealment in Late 19 th Century North African Travelogues	283
László Z. Karvalics: From Xenia (Hospitalitas) to Selfie-Tourists: The Role of Travel in the Macrocommunity-Level Accumulation of Knowledge	299
<i>Book Reviews</i>	
<i>Viatica</i> among the Journals Specialising in Travel History (Bernadett Szabó-Gajmer)	317
John Milton's <i>A Brief History of Moscovia</i> (Erzsébet Stróbl)	320
Luther in the Protestant Cultural Memory: Luther Monuments 1817–1917 (Benjámín Gorzás)	323
Regional and National Structures in Central Europe (Gábor Demeter)	326

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2024. évi évfolyamának megjelentetését
a Magyar Tudományos Akadémia és a Petőfi Kulturális Ügynökség támogatja.

MTA MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

**HUN
REN** |

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET

Petőfi
Kulturális
Ügynökség